

Research Type: Research Article
Received: January 5, 2023
Accepted: January 11, 2023

ALI ŞERİATI'S INTELLECTUAL WORLD AND POLITICAL IDEAS; PERSONALITIES, EVENTS AND FACTS

Onur ÇELİK¹

Abstract

Ali Shariati, a very important figure in Iranian political life, became the representative of a unique and idiosyncratic tradition of thought by blending Islamic thought with Marxist terminology and theories in his own time. In this context, Shariati, who attracts the attention of different disciplines from sociology to political science, has an important place in the Turkish political science literature. Ali Shariati, who had the opportunity to get to know Eastern and Western civilizations closely, is an important thinker who seeks solutions to the problems of his time in Iran, and adds a different perspective to Islamic literature in general.

While the 1979 Revolution in Iran occupied an important place in the Islamic geography, it also started a controversial process that has survived to the present day. The aim of this study is to determine the political views of Ali Shariati and to determine the effects of these views on the Iranian Islamic Revolution.

In this direction, Shariati stated that the reason for the backwardness of Islamic countries is due to the wrong practices of the governments and their use of religion for their own interests. Since religion has been detached from its essence, the struggle with the West has been inadequate and Western imitation has emerged. As a result, Shariati presented a recipe to Iran and Islamic countries by reinterpreting Islam as a return to essence. This recipe contains important propositions for Turkey as one of the important actors of the Islamic world.

Keywords: Ali Shariati, Iranian Revolution, Islam, Regime, Ideology

¹ Instructor Dr., Ardahan University, Çıldır Vocational School, Department of Justice, Ardahan, Turkey. E-posta: onurcelik@ardahan.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-0113-5367

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Başvuru: 5 Ocak 2023
Kabul: 11 Ocak 2023

ALİ ŞERİATİ'NİN DÜŞÜNSEL DÜNYASI VE SİYASAL FİKİRLERİ; ŞAHSİYETLER, OLAYLAR VE OLGULAR

Onur ÇELİK¹

Özet

İran siyasi hayatı açısından oldukça önemli bir figür olan Ali Şeriati, kendi döneminde İslam düşüncesini özellikle Marksist terminoloji ve teorilerle harmanlayarak kendine özgü ve nevi şahsına münhasır bir düşünce geleneğinin temsilcisi olmuştur. Bu bağlamda sosyolojiden siyaset bilimine kadar farklı disiplinlerin ilgisini çeken Şeriati, Türk siyaset bilimi literatüründe de önemi bir yer tutmaktadır. Doğu ve Batı medeniyetlerini yakından tanıma fırsatı bulan Ali Şeriati yaşadığı dönemin sorunlarına İran özelinde çözüm yolları arayan genelde ise İslam literatürüne farklı bakış açısı katan önemli bir düşünürdür.

İran'da yaşanan 1979 Devrimi İslam coğrafyasında önemli yer tutarken günümüze kadar gelen tartışmalı bir süreci de başlatmıştır. Bu çalışmanın amacı da Ali Şeriati'nin siyasi görüşlerini tespit edip, bu görüşlerin İran İslam Devrimi'ne etkilerini saptamaktır.

Bu doğrultuda Şeriati, İslam ülkelerinin geri kalmasının nedeninin iktidarların yanlış uygulamalarından ve dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Din özünden koparıldığından Batı ile mücadelede yetersiz kalınmış ve Batı taklitçiliği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Şeriati İslamiyet'i öze dönüş olarak tekrar yorumlayarak İran'a ve İslam ülkelerine bir reçete sunmuştur. Bu reçete, İslam dünyasının önemli aktörlerinden biri olarak Türkiye açısından da önemli önermeler barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ali Şeriati, İran Devrimi, İslam, Rejim, İdeoloji.

¹ Öğr. Gör. Dr., Ardahan Üniversitesi, Çıldır Meslek Yüksekokulu, Adalet Bölümü, Ardahan, Türkiye.
E-posta: onurcelik@ardahan.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-0113-5367

GİRİŞ

Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan ideolojiler ve ulus devletler İslam coğrafyasını da etkisi altına almıştır. Egemenliğin kaynağı düşüncesinde meydana gelen değişimlerle halkı bir arada tutabilmek için sistemli bir yapı zorunlu olarak kendini göstermiştir. Ülkeden ülkeye değişen ideolojinin ülkelerin alt yapısına bağlı olarak ileri gelenler tarafından kullanılmaktadır. Böylelikle toplum belirlenen ideoloji etrafında şekillenmeye çalışılmıştır. İslam dünyası ise modern formlarla oluşan ideolojiler karşısında kendini İslamcılık kavramlaştırmasıyla var olan siyasal sistemi devam ettirmeye çalışmıştır. İslamcılık, İslam'ın temel kaynaklarını kullanmasına rağmen modern formlara sahiptir. Ancak çeşitli yorumlamalar ve modern dünyaya uyarlanması İslam'ın yanlış anlaşılmasına ve devlet yönetiminde farklı yönlendirmelere sebep olmuştur. Özellikle toplumsal algıda farklılaşmalar görülürken, Müslüman toplumların değişim ve dönüşümü, rejim tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Tam bu noktada çalışma, Doğu ve Batı medeniyetlerini yakından tanıma fırsatı bulmuş İranlı Müslüman düşünür Ali Şeriatî'nin siyasal görüşlerinin tespitine yönelmiş ve İran Devrimi'nin düşünsel yapısının anlaşılmasını sağlayarak İslam Dünyasının siyasal konjonktürüne katkı sunmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda nitel araştırma yapılarak söylemlerine yer verilmiştir.

1. ALİ ŞERİATİ VE YAŞADIĞI DÖNEM ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Ali Şeriatî 24 Kasım 1933 yılında Horasan eyaletine bağlı Sabzivar'ın Mezinan köyünde doğdu. 1956 yılında Meşhed Üniversitesinin Edebiyat Fakültesine öğrenci olarak kabul edildi. 1957 yılında ise Ulusal Direniş Cephesine üyelikten sekiz ay gibi bir süre cezaevinde kaldı. 1959 yılında devlet bursuyla Fransa'da Sorbonne Üniversitesinde okumaya hak kazandı. Şeriatî, daha sonra Fransa'dan İran'a geldiğinde, Fransa'da yapmış olduğu siyasal hareketlerden dolayı suçlanarak altı ay tutuklu kaldı. 1973 yılında rejime ve ulemaya karşı duruşundan tekrar tutuklanan Şeriatî, Cezayir Cumhurbaşkanı'nın isteğiyle 1975 tarihinde özgürlüğüne kavuştu. 1977 yılında ise İngiltere'de kalmış olduğu bir evde ölü bulundu (Şeriatî, 2011: 6).

Ali Şeriatî, eğitim hayatının büyük bir bölümünü doğduğu yer olan İran'da geçirir. İran coğrafyası asırlar boyu imparatorlukların bir parçası ya da küçük grupların hüküm sürdüğü bir yerdirdi. İran'ın 1501 yılında Şah İsmail'in Safevi devletini kurmasıyla ilk defa bir siyasal kimliğe kavuştuğu görülür (Keneş, 2013: 33). İmamiliği İran'ın resmi mezhebi haline getiren Şah İsmail, İmamiye'yi çok iyi bir örgütlemeye götürmüştür (Keven, 2015:16). Öyle ki bu yapı, iktidarlar değişse de hâkim mezhep olarak kalmaya devam etmiştir. 1923 yılında tahta geçen geçen Rıza Han Pehlevi Batılılaşma hareketiyle büyük değişimlere yol açmasına rağmen ulemanın bu durumu kabullenmemesi ile birlikte tahttan indirilmiştir. Özellikle hukuk alanında yapılan modernizasyon hareketlerine karşı çıkan ulema İslam hukukunun göz ardı edildiğini savunmuştur. Rıza Han Pehlevi, 1941 yılında İngiliz ve Ruslar tarafından tahttan indirilerek yerine oğlu getirilmiş, böylelikle Batılılaşma hareketi durdurulmuştur (Çevik, 2015: 23). Rıza Han Pehlevi'nin oğlu Muhammed Rıza Pehlevi, devlet dairelerini yönetime hizmet edecek şekilde yapılandırmış; asker eliyle halka baskı kurarak Savak (İran'ın casus yetiştirmek ve istihbaratçı eğitmek amacıyla kurmuş olduğu bir istihbarat örgütü) ile iş birliği içerisinde hareket etmiştir. Özellikle Savak aracılığıyla en ufak muhalif hareketin bastırılması halkın sisteme karşı olumsuz düşünceler beslemesine sebep olmuştur. Şah'ın bu

tutumu ve diğer yaklaşımlarına karşılık Şeriatî monarşi yerine İslami hükümetinin kurulmasını ve rejim değişikliği görüşlerini savunmuştur. Böylelikle Şeriatî halk tarafından kabul görerek geniş kitleler tarafından desteklenmeye başlanmıştır (Oflaz, 2012: 6).

İran'ın siyasal tarihinde Şeriatî'ye kadar olan dönem ve Şeriatî dönemi mezhepsel ve dini yönetim tarzının hâkim olduğu görülmektedir. Buna göre iktidar, meşruiyetini dine dayandırdığı için iktidarın yaptıklarını kabul görme zorunluluğu doğmakta ve iktidar tarafından yapılanların sorgulanmasının önü kesilmektedir. Şeriatî'nin de savunduğu düşünceleri dine dayandırarak toplumsal yönlendirmeye gittiği söylenebilir.

2. ALİ ŞERİATİ'NİN DÜŞÜNSEL DÜNYASI VE SİYASAL FİKİRLERİNİN OLUŞUMU: SAHSİYETLER, OLAYLAR VE OLGULAR

Şeriatî'nin düşünce yapısının oluşmasında babası Muhammed Taki'nin önemli etkisi bulunmaktadır. Muhammed Taki'nin iyi bir eğitim almış olmasının yanı sıra siyasette partilerin içinde yer alması Şeriatî'yi etkilemiştir. Muhammed Taki'nin İslam'ı özüne döndürmeye yönelik çabası, Şeriatî'nin yaptıklarıyla paralellik göstermektedir (Erat ve Özkul, 2018:343-344). Muhammed Taki'nin 1950'lerde Milli Hareket'in (Dr. Musaddık'ın liderliğinde) içerisinde yer alması Şeriatî'de derin izler bırakmıştır. Milli Hareket, 1950'li yılların İran'ında ülke petrolünün millileştirilmesini ana hedef olarak belirleyerek iktidar olmuştur. Ancak 1953'te ABD'nin darbesi ile devrilmiştir. O dönemde bir öğretmen olarak görev yapan Ali Şeriatî de Milli Hareketi ve İran petrolünün millileştirilmesi görüşünü savunmuştur. Bu amaçla 1952'de katıldığı bir gösteride gözaltına dahi alınmıştır. Böylece toplumsal konularda daha duyarlı hale gelen Şeriatî, bir kırılma noktası yaşamıştır. Doğu-Batı medeniyetlerini tanıma fırsatı bulan Şeriatî, medeniyetler arası çelişkileri anlamlandırmada Muhammed İkbâl'den etkilenmiştir. İkbâl'in yanı sıra Mevlâna, Cemaleddin Afgani gibi Müslüman düşünürlerden de etkilendiği söylenebilir (Şeriatî, 2005: 21-22).

Şeriatî İslam ülkelerinin farklı kültürel dinamiklere sahip olduğunu düşünmüş ve bu ülkelerin özgürlük kazanması için mücadele etmiştir. Sömürgecilikle birlikte İslam ülkelerinde yaşayan insanların kendi tarihlerine, kültürlerine yabancılaştığını belirtmektedir. İslami bakış açısıyla hareket eden Şeriatî, düşüncelerini genel olarak öze dönüş olarak tanımlamış ve çeşitli açılardan yaptığı değerlendirmelerle modern bir çizgide yer almıştır (Fazla, 2017: 20). Şeriatî'nin öze dönüş temellendirmesi, kavramları yeniden yorumlayıp sistematikleştirmesiyle ortaya çıkmakta ve kavramlara yüklediği anlamlarla yenilikçi bir İslami ve Şia'yı kastetmektedir (Şeriatî, 1999: 43). Yapmış olduğu kavramsal tanımlamaların bir kısmını açıklamak düşüncelerini anlamak için gereklidir.

Dinin toplumu biçimlendiren özelliğine vurgu yapan Şeriatî, aynı zamanda Batı'nın saldırılarına karşı en güçlü kalkan olarak dini görmektedir. Yabancı güçlerin sömürgecilikle birlikte yayılcı politikalarına karşı kendini koruyabilmenin yolunun din ile olacağını söylemektedir. İslam'ı salt inanç ve ibadet eksenli bir din olarak görmediğini; toplumsal, ekonomik ve refahı da kapsadığını savunmaktadır. Şeriatî dini tevhide dayandırmaktadır. Tevhidi ise teolojik bir doktrinden bir dünya görüşüne dönüştürmektedir. İslam öğreti sistemini;

"Tevhid üzerine kurulmuş bir dünya görüşünden, diyalektiğe dayalı sosyolojiden ve adaletin yerleşmesi ve insan türünün gelişmesi için var olan sınıfsal çelişkiye dayalı tarih felsefesinden (İslam tarih felsefesi) ibarettir. Bu temel üzerinde İslam adli pratik

inançlar, strateji, ahlak, mücadele ve iş ve hayat felsefesi toplamı olan bir ideolojidir” olarak görmektedir (Şeriati, 2009:409).

Şeriati İslam’ı temsil eden insanlar grubu olarak ümmeti yeni bir mahiyette isimlendirmektedir. Ümmet kelimesinin kökensele ve tarihsel analizini yaptıktan sonra Ümmet’i; seçim, hareket, ilerleme, maksat anlamlarını içinde barındıran açık yol anlamına geldiğini ifade etmektedir. Yani ilerlemek için bir yol seçen insanlar grubudur (Şeriati, 2011: 439). İmameti ise ümmeti hedefe yönlendirmesinden ibaret olduğunu belirtmektedir. Böylece imamet istenilen siyasi rejim şekli ile toplumun değişimi için çabalayan rehberdir (Şeriati, 2009: 83). Bu bağlamda İmam-yönetici ayrımına giden Şeriati İmamın emir vererek değil, ümmeti soru sormaya ve sorgulamaya davet ederek yönetmesi gerektiğini savunmaktadır. Şia’nın tarihsel olarak özgür hareket alanı olduğunu söyleyen Şeriati, imametin ümmete yol gösterirken halkı itaat etmeye zorlayan dayatmacı bir otorite olmaması, adil ve rasyonel bir lider olması gerektiğini düşünmektedir (Şeriati, 2009: 490).

Şeriati ideolojiyi, “nasılsın?” “ne yapıyorsun?” “ne yapmalı?” ve “ne olmalı?” sorularının cevaplarını içeren bir inanç olarak tanımlamaktadır (Şeriati, 2011: 41-42).

Şeriati İnsanın Dört Zindanı’nda (2014) özgürlüğü kişiyi Allah’a yaklaştırma olarak görmektedir. Özgürlüğün yolunu bulmanın ise kişinin kendisini saran dört zindandan kurtuluşuyla mümkün olduğunu belirtir. Dört zindanı sırasıyla; tabiat, tarih, toplum ve insanın kendi zindanı olarak belirlemiştir. Dört zindandan ilki olan tabiat, bilinçli ve yaratıcı insanı baskı altına almıştır. İnsanın potansiyeli doğanın verdikleriyle sınırlıdır. İkinci zorlayıcı güç olan tarih; var olan her şeyin tarihin ürünü olduğunu söyler. Çağdaş insanı, tarih bilincinde olan, tarihi tanıyabilen, tarihin akışını kavrayabildiği ölçüde kendini tarihin akışından kurtarabilen ve bu aşamalar arasında seçim yapabilen biri olarak görmektedir. Üçüncü güç olan toplumun bireyi oluşturduğunu belirtir. Çevresi değişen kişinin kendisinde de değişimler olacağını ancak bireyin toplumu değiştirme gücünün olmadığını belirtir. Toplum zindanından kurtulmanın yolu bilimdir ve toplumsal savaşımın kurallarını bilerek kurtulunabilir. Dördüncü zindanı, zindanların en kötüsü olarak görmektedir. Çünkü bu zindan insanın kendisidir. İlk üç zindandan bilimle kurtulabilirken insan kendi zindanından bilimle kurtulamaz. Çünkü bilimin kendisini de tutsaklıktır. Bu zindandan kurtuluş ise din ve aşk ile mümkündür. Aşk muktedir bir güç olarak aklın çözemediği sorunlara ulaşarak kişinin benliğinde bir iç patlamaya neden olur. Aşk yolu ile kişi esaret altında tutan zindandan kurtularak özgürleşmektedir (Şeriati: 2014).

3. ALİ ŞERİATİ’NİN SİYASAL DÜŞÜNCELERİ VE ÖZGÜL AĞIRLIĞI

Politika Şeriati tarafından, “inşa etme” aracı değil “sahip olma” esasına dayalı olarak tarif edilmiştir. Bu doğrultuda politika halkın refah seviyesini yükseltmek için halka hizmet etmelidir (Şeriati, 2009: 133). Doğu’da siyaset, Batı’da politika görülürken, buradaki ayırım Batı’da yönetimin halkın iradesine dayanması, Doğu’da ise ilahi irade olarak yorumlanmasıdır.

Şeriati siyasi anlayışını ünlü filozof Platon’u ekleyerek bir örnekle açıklar (Şeriati, 2009:133):

“Toplum koyunlardan oluşmuştur. Bu koyunlar için de, çobanlar gereklidir. Çoban başka bir cinstendir. Sürü de ayrı bir cinstendir. Çoban, sürünün isteği üzerine seçilmez, onu bu göreve Malik seçer. O Malik de Tanrı’dır. Sürünün çobanı iştenden el çektirme,

değiştirme, ona karşı devrim, isyan, itiraz ve eleştiri hakları yoktur. Çoban, koyunlara karşı değil, Malik'e (burada Tanrı'ya) karşı sorumludur. Ve yapılacak her işi sadece Malik ile çoban daha iyi bilir. Çobanın cins, ırk, tür üstünlüğü ve fazileti, sürü tarafından bilinmekte ve hiçbir kuşku içinde bulunmamaktadır. Sürünün çobana körü körüne itaati mantıklı ve makuldür. Çünkü bu, ilahî namuslar (kanunlar) ve doğa kurallarına uygundur. Çoban, sürüyü yöneltme ve idare etmede koyunların rıza ve seçimine göre hareket etmemelidir. Çünkü bu ne makul, ne mümkün ve ne de yararlıdır."

Şeriatî'nin siyasal teorisi ile modern dönem İslam düşüncesine önemli katkıları olmuştur. Yapmış olduğu katkılar ile sadece İran'da değil tüm İslam aleminde etkili olmuştur (Erat ve Özkul, 2018:341). Bu etkilere sebep olan siyasi görüşlerinin önemli kısımları arasında; Habil ve Kabil, Radikalizm, Hümanizm ve Marksizm sıralanabilir.

Şeriatî'nin topluma, tarihe bakışının ve siyaset felsefesinin ana temasını Habil ve Kabil kıssasıyla açıklamaktadır. Kıssayı Şeriatî'nin sunduğu biçimiyle özetleyip, yaklaşımını değerlendirmek yerinde olacaktır.

"Adem ile Havva, insan soyunun sürmesi için her doğumda biri kız, biri erkek olmak üzere ikizler dünyaya getirirler. Diğer taraftan, kardeşleri birbirleriyle evlendirerek, enseste buluşmamak için bu kız ve erkek çocukları birbirleriyle değil, çapraz ikizleriyle evlendirirlerdi. Habil'in ikizi Kabil'le, Kabil'in ikizi kız Habil'le evlenecektir. Ancak Kabil, kendi ikizini çok beğenir ve onu Habil'e vermek yerine, kendisi almak ister. Bunun için Adem'in hakemliğine başvurulur. Adem, onlara Tanrı'ya başvurmalarını önerir ve bunun için her ikisinin de Tanrı'ya birer kurban sunmalarını, Tanrı hangisinin kurbanını kabul ederse, onun isteğine uyulmasını belirtir. Habil, çobanlık yaptığından, sürüsünün kızıl tüylü en güzel devesini Tanrı'ya kurban olarak sunar. Kabil ise, tarımla uğraştığından, sararmaya hatta çürümeye yüz tutmuş bir avuç buğdayı kurban olarak sunup, Tanrı'ya karşı hile yapma yolunu seçer. Elbette ki Tanrı, Habil'in kurbanı deveyi kabul edecektir. Bu yolla Tanrı, şimdiye değin uyulan kuralın bozulmamasını istediğini belli etmiştir. Fakat Kabil, buna çok öfkelenerek Habil'i öldürür. İşte tarihi başlatan adım, bu adımdır." (Şeriatî, 2011: 53).

Şeriatî bu kıssayı yorumlamaya sorularla başlar. Daha sonra bu soruların olasılıklarını sıralayarak sonuca varmaya çalışır. Toplumu, tarihi ve siyaseti Habil ve Kabil sınıfı olarak ayırarak iki sınıflı bir ayrıma gitmektedir. Habil ve Kabil'in aynı aileden ve aynı şartlar altında büyüyen iki kardeş olarak büyümelerine rağmen, ayrılığa düşmüşlerdir. Kabil'in, tekelleşme, özel mülkiyet, mahkûmiyet, sahiplenme hırsları, bencillik ve sömürüyü temsil ettiğini, Habil'i ise tekelleşmenin olmadığı, tabiatın özgürce faydalandığı, çobanlık, avcılık ve balıkçılık döneminin temsilcisi olmaktadır. Bu bağlamda Kabil yönetici sınıfın yansıması olurken Habil ise yönetilen halkın temsilcisi olmaktadır. Şeriatî, tüm insanların aynı yaradılışa sahip olduğunu insanların farklı doğalarından söz etmenin anlamlı olmadığını belirtir. Habil'in öldürülmesiyle birlikte temsil ettiği halk da yok olmuş ve Kabil'in soyunun devam ettiğini belirtmiştir. Böylelikle adalet ve eşitlik ortadan kalkarak Kabil'in temsil ettiği toplumun özelliklerinin hakim olduğu yapı devam etmiştir. Böylelikle toplumsal dönüşüm başlamış ve bugünkü toplumsal yapı ortaya çıkmıştır (Şeriatî, 2011:108).

Şeriatî radikalizmin temel değerlerine karşı çıkararak dayanması gereken asıl temelin din olması gerektiğini savunur. Sağlıklı bir toplum için dinin getirdiği ahlak ve insanın fitratı ortaya çıkarılıp eğitilirse yeterli olacaktır. Radikalizmin bir tür hümanizm olduğuna vurgu yapar. Hümanizm, dış değerleri yok sayan (din, Allah, tabiat, ilmî hakikat vb.) bir düşüncedir.

Hümanizme göre asıl olan insanın kendisi ve sahip olduğu yapıdır. Eşsiz olan insan her zaman birinci etken iken diğer her şey onun gölgesindedir (Oflaz, 2012:82). Şeriati iki akımı da eksik bulmaktadır. Dünyevi dayanakların insanları dünya lezzetlerine yönlendireceğini bunun da ahlaklı bir yaşamı engelleyeceği görüşündedir. İnsan doğuştan gerekli ahlaka ve özelliklere sahiptir, dışarıdan yüklemeler bu ahlakı bozacağı gibi insanı öz yapısından uzaklaştırabilir. Allah insanı en iyi şekilde yaratmış ve gereken tüm özellikler zaten insanın içinde vardır. Bunların sadece eğitilmesi gerekmektedir (Aktaş, 2020:36).

Şeriati kapitalizmi sert bir şekilde eleştirirken Marksizm'e daha ılımlı yaklaşmıştır. Özel mülkiyeti, Habil ve Kabil kıssasıyla açıklamaktadır. Kabilci topluma geçişle birlikte özel mülkiyetin toplumu ikiye bölmesiyle sınıflı yapılar oluşmaya başlamıştır. Burada tartışılan temel konulardan biri Kabil'i kötü yapanın özel mülkiyet ve sınıflı toplum olduğudur (Yalçınkaya, 1996: 20). Özellikle tarım devriminin, insanlığı avucuna düşürmüş ve sınıflı toplumu yaratan bir gelişme olarak görmektedir. Marksizmin temel kavramlarını açıklarken Şeriati, üçlü bir şemaya başvurur: temel, altyapı ve üstyapı. Temel olarak adlandırılan kavram, üretim güçleri ve işin bölüşümüne karşılık gelir (Yalçınkaya, 1996: 22). Şeriati, Marks gibi altyapının üstyapıyı belirlediğini kabul eder. Köleciler toplumda, bir üretim aracı ve bir meta olarak köle ile efendi arasındaki üretim ilişkisi, altyapıdır. Bu altyapı, üstyapı kurumları olarak kendi hukuk, ahlak, devlet vb. sistemleri yaratır. Şeriati Marksist düşünce ile Weberyen düşünce arasındaki karşıtlıkları ortaya koymaya çalışmaktadır. Şeriati, Marksist ve Weberyen teorileri kısmen doğru olduğunu belirterek dini ve ideolojik üstyapı ile ekonomik temellerin, iç içe olduğunu vurgulamaktadır (Toker, 2009:103).

Şeriati'nin ortaya koymuş olduğu görüşlerde imametin demokrasi için ön koşul olduğu savunulmuştur. Burada imametin sürekli bir rejim olmadığını ancak demokrasiye geçiş için bir gereklilik olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Şii düşünceyi sentezlemeye çalışır. Şeriati, Hz. Peygamberin ölümünden sonraki yönetimin niteliği ile ilgili olarak Ehl-i Sünnet ve Şia arasındaki görüş ayrılığını, oluşturduğu iki aşamalı siyasal model ile aşmaya çalışır: Şia, biat ile şura ilkelerini reddetmekte ve onun yerine "vesayet'in varlığını öne çıkmaktadır. Şeriati'ye göre, Sünniliğin hilafeti destekleyen yönü "biat", "icma", "şura" vb. terimlerle sağlanırken Şia'nın "vesayet" anlayışı ile çatışmaz. Birisi İslâm'ın demokratik boyutunu diğeri ise Allah'ın iradesini yansıtmaktadır (Yıldız, 2016: 74). Şeriati'nin dini yeniden yorumlaması akademik amaçlardan çok tarihi ve toplumu anlama ve açıklamaya yöneliktir (Ay, 2020: 146).

İmamın tespiti doğrudan Allah'ın emriyle gerçekleştiği için, imam meşruluğunu doğrudan Allah'tan almaktadır. Ayrıca imameti açıkça soy esasına dayandırmaktadır. Ancak vesayet anlayışına dayalı olan imamet yönetimi geçici bir dönem olan 'devrimci rehberlik dönemi' için geçerlidir. İmamet rejimiyle yönetimi esas alarak bu rejimde iktidarda olanların toplumu inşa etme hakkı olduğunu, toplum istemese bile topluma rağmen bu inşayı gerçekleştirme hakkının iktidarda olması gerektiğini ortaya atmaktadır. Böylelikle topluma İslam ideolojisine uygun kimlik kazandırılacaktır (Yıldız, 2016: 75-77).

4. İRAN DEVRİMİ: İDEOLOJİ VE ALİ ŞERİATI

1979 gerçekleşen İran devriminin zemininin hazırlanmasında Ali Şeriati'nin etkili olduğu kabul edilmektedir. Sadece İran'la sınırlı olmayan Şeriati etkisi 70'li yıllarda diğer Müslüman ülkeleri de etkisi altına almıştır. Şeriati, yurtdışı eğitimi sırasında özellikle üçüncü dünya

lkelerinin aynı sömürgeci yapıya karşı mücadele ettiğini görmüş ve bunun aşılanmasında İslami bir dayanak bulmuştur. Bu bağlamda Şeriatı'nın sunmuş olduğu önemli fikirlerden biri sıradan Şii Müslümanlarının gizli İmam'ı beklerken siyasal açıdan pasifliği öneren geleneksel görüşü reddetmesidir. Bunu ise bilinçli, sorumlu ve dürüst insanların rehberliğine uyararak, gerekli olan toplumsal adaleti ve reformları gerçekleştirmekle mümkün olacağını ileri sürer (Keneş, 2013: 52). Burada ulemayı reddederek aydın düşünürlerin bunu gerçekleştirebileceğine vurgu yapmaktadır.

Devrim ncesi İnan'da Şah yönetimi modernleşme hareketlerinde bulunmuş olsa da çok kısıtlı bir alanda bunu gerçekleştirebilmiştir. Özellikle ekonomik alanda gerçekleştirilen kısıtlı modernleşme hareketleri yeterli olmamış ve Şah'a karşı muhaliflerin ortak hareket etmesine sebep olmuştur. Batılı lkeler ise kendi çıkarları için ekonomik hayatı ellerinde tutma çabası içerisine girmiş olmaları Batı karşıtlığını güçlendirerek devrime giden süreci hızlandırmıştır (Niray ve Deniz, 2010:12).

Devrime giden süreçte Ali Şeraiti aydınlara hitap ederken Humeyni ise; Şii-örgütlü yapıdan faydalanarak halkı etkilemeye çalışmıştır. Dolayısıyla Humeyni halk üzerinde, Şeriatı ise eğitilmiş kişiler üzerinde etkili olmuştur. Şeraiti'nin eğitilmiş olması eğitilmiş kişiler üzerinde etkisini desteklerken, İslami sembolizm ile Batı'dan gelen ideolojik kuşatmaya karşı bir düşünsel savunma ortamı da yaratmıştır. Bu iki etkili ismin yanı sıra Devrimin temeli Şiiiliğe dayanmaktadır. Böylelikle ulemanın gücü de doğal olarak Devrime etki etmiştir (Onat, 2013: 231). Devrim'in önemli şahsiyetlerinden olan Hamid Algar Şeriatı için;

“Şüphesiz Ali Şeraiti, İslam İnkılabı tarihinde, gelecekteki tarihçiler açısından Ayetullah Humeyni'den sonra yeni ufuklar açabilen bir kişilik olarak işlenecektir. alışmasının tüm boyutları gözle önüne serildiğinde, içinde bulunduğumuz yüzyılın büyük İslam düşünürlerinden biri olarak kabul edileceğini, onun düşüncelerindeki çok sesliliğin, derinlik ve kapsayıcılığın Müslümanların řu an bildiği isimlerle-üstün olmasa bile-eşit olduğunu düşünmemiz uygun düşer.” ifadelerini kullanmıştır (Akt: Onat, 2013: 232).

İnan İslam Devrimi sürecinde Şeriatı ideolog olarak katkı sunmuşken, Humeyni'nin daha çok eylemsel yönü bulunmaktadır. Özellikle Şeriatı'nın kullanmış olduğu kavramların (cihat, adalet, tevhit, mmet, imamet vb.) anlamsal yansımalarını Humeyni eylemsel olarak kullanmıştır. Bunun yanı sıra Şeriatı imam ve imamete yüklediği anlamlara karşılık Humeyni, Velayet-i Fakih kavramını ne çıkarmıştır. Aralarında açık olarak görülebilecek bu farklılık dışında Humeyni'nin Şeriatı'den etkilenmiş olduğunu söylenebilir (Durlanık, 2021: 126).

Devrim sonrası İnan'da uluslararası ilişkilerde genelde Batı ile özelde ise Amerika'yla düşmanlığa varan nitelendirilmelere gidilmiştir. Aynı zamanda Batılı lkeler tarafından da İnan tehdit olarak görülmüştür. Bu doğrultuda İnan Devrimi ncesi iyi olan ilişkiler bozulmuş ve karşılıklı suçlamalarla devam etmiştir (Demirkılın, 2017:23). Bu gç mücadelesinin nedenleri arasında ülkenin jeopolitik konumu, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının payının olmasının yanı sıra 1979 İslam Devrimi ile birlikte ülkenin Batı merkezli siyaseti terk etmesi ve Batılı ülkelerin çıkarlarını tehlikeye atmasının da etkisi bulunmaktadır (Kılıç, 2017:171).

İnan Devrimi'nin nemi, Fransız Devrimi'yle başlayan ulus devletleşme ve milliyetçilik tüm dünyada etkisini devam ettirirken, farklı normlarla oluşturulmuş olmasıdır. Böylelikle Fransız Devrimi sonrası kendine özgü yapısıyla gerçekleşen İnan Devrimi, devrimci hareket ve içeriklere farklı bir yorum ve alternatifte sunmuştur (Paşaoğlu, 2019: 308).

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca kalıplaşmış İslami kavramları ve Müslüman ülkelerdeki yönetim yapılarının yanlışlıklarını gün yüzüne çıkaran Şeriatî, özellikle gelenekselliğin sonucunda iktidarların kendi lehine oluşturdukları dini kavramsal yapıların düzeltilmesine yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Bu durumun İslam'ın yanlış algılanmasına sebep olduğunu ileri sürmüş ve bu yönde sorduğu sorularla düşünce sistemini oluşturmuştur. İslam dünyasının modern yüzünü temsil eden Şeriatî, Batının emperyalist saldırılarına karşı geleneksel yapının zayıf kaldığını ancak Batının alternatifi olabilmenin yolunun geleneksel yapıyla değil, İslam'ın özüne dönmekle olabileceğini ortaya koymuştur. Bunu ise kavramları yeniden yorumlayarak yapmaya çalışmıştır.

Şeriatî İslam dinini güncel hayatın şartlarına ve siyasi yapılara uygun yorumlama yoluna giderek İslam dünyasına bir reçete sunmuştur. Bu doğrultuda Marksizm'i yeniden yorumlamış ve güncel kavramları İslam'a uygun hale getirmiştir. Böyle yapmasının temelinde, İran'ın mevcut sıkıntılarının nedeninin Batı taklitçiliğinin oluşturmasıdır. Batı'nın gelişimi karşısında İslam coğrafyasının gerilemesi ve gelişen dünyaya ayak uyduramamasının çeşitli nedenleri vardır. Ancak özellikle İslam coğrafyasının bu gelişimden geri kalması oldukça düşündürücüdür. Bu durum geri kalmışlığın sebebinin İslamiyet'ten kaynaklandığı gibi yanlış bir yorumlamaya sebep verebilir. Bu doğrultuda Ali Şeriatî oluşan bu yanlış algılamayı düzeltme yoluna gitmiş ve Batı'dan daha ileri seviyelere geçmenin aslında İslam'ı doğru anlamayla gerçekleşeceğini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak Şeriatî döneminin şartlarını yorumlayarak, ideolojiler ve devlet yapısını sorgulamış Batı'nın ilerlemesinin temel öğretilerine karşılık İslam temelli modernleşme hareketine girişmiştir. Ancak modernistler ve ulema tarafından sıkça eleştirilere maruz kalmıştır. Ölümünden sonra ise gerçekleşen İran Devrimi'nde fikirleri vücut bulmuş ve İran da önemli düşünürler arasında yer almıştır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, B. (2020). *Ali Şeriatî'de İnsan ve Toplum Felsefesinin İmkânı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Ay, R. (2020). Dine Karşı Din: Ali Şeriatî'nin İki Kutuplu Din Anlayışı. *Journal of Analytic Divinity*, 4(2), 127-147.
- Çevik, E. (2015). *Pehlevî Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Demirkılınc, S. (2017). Psikopolitik Boyutuyla İran Devrimi. *Şarkiyat*, 9 (1), 22-43 .
- Durlanık, K. (2021). *Humeyni'nin Dini ve Siyasi Söylemlerinde Ali Şeriatî Etkisinin İncelenmesi ve Basından Örnekler*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Erat, S. & Özkul, O. (2018). Ali Şeriatî Düşüncesinde Siyasal İslam: Kavramsal Bir Analiz . Kesit Akademi Dergisi , (13) , 341-356 .
- Fazla, H. (2017). Ali Şeriatî'de İslam Düşüncesinin Temelleri. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 19-29.
- Keneş, B. (2013). *İran siyasetinin iç yüzü*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keven, A. (2015). Şah İsmail'in Mezhebi Eğilimlerinin Anadolu Ve İran Coğrafyasına . *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (3), 9-26.
- Kılıç, M. (2018). İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafyası. *İran Çalışmaları Dergisi* , 2 (1) , 171-175 .
- Oflaz, K. (2012). *Ali Şeriatî'nin Dini ve Siyasi Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Niray, N. & Deniz, D. (2010). İran İslam Cumhuriyeti: Tarihi, Siyaseti ve Demokrasisi . *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 6 (2) , 1-32
- Onat, H. (2013). İran İslam Devrimi ve Şiilik. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 223-256
- Paşaoğlu, M. T. (2019). İslamî Devrim Nedir?: 1979 İran Örneği. *İnsan ve İnsan*, 6(20) , 307-323.
- Şeriatî, A. (1999). *Öze Dönüş (Çev: Kerim Güney)*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Şeriatî, A. (2009). *İslam'ı Tanıma Metodu (Çev: Murat Demirkol, Derya Örs, Hicabi Kırlangıç)*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2011). *İslambilim (Çev: Hicabi Kırlangıç)*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2014). *İnsanın Dört Zindanı*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Şeriatî, P. (2005). *Eşim Ali Şeriatî*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Toker, İ. (2009). İslam Sosyolojisi Kavramı ve Ali Şeriatî Üzerine Kritik Bir Yaklaşım. *Bilimname XVI*, 1, 92-105.
- Yalçınkaya, A. (1996). *Ali Şeriatî ve Bir İslam Ütopyasının Kuruluşu*. Ankara: Tartışma Metinleri, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Yıldız, F. (2016). Ali Şeriatî'nin Siyasal Teorisi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 13(48), 59-89.